

O první archivní prohlídce u bezpečnostních složek Ministerstva vnitra a nejen o ní

Jan Frolík

K této první „archivní prohlídce“ u bezpečnostních útvarů Ministerstva vnitra (tj. u útvarů Státní a Veřejné bezpečnosti) došlo v 1. polovině roku 1960. Stalo se tak z rozhodnutí kolegia MV z 29. října 1959, přičemž podrobnosti upřesňoval následný prováděcí rozkaz ministra vnitra č. 82 z 13. listopadu 1959.¹ Jisté jsou však dvě věci: této první archivní prohlídky, o níž máme zprávy (a já se domnívám, že šlo o první archivní prohlídku u bezpečnostních složek od roku 1945 a možná dokonce od roku 1939), se neúčastnili žádní archiváři. To je patrné ze zmínek o tom, že metodickou instruktáž prováděli „pracovníci Hlavní správy VB, Vnitřní správy a I. zvláštního odboru“ a její vlastní provedení zajišťovala komise z „řad pracovníků součástí“, touto prohlídkou dotčených. Také je jisté, že se netýkala spisů, uložených v operativních archívech Státní bezpečnosti (u těch se provádělo jejich „vytřídování“, tj. převážně skartace, již od roku 1954): to je patrné ze zmínky, že z „pracovišť a spisoven byly odstraněny nepotřebné písemnosti“ a že byly „vyčištěny trezory a skříně pracovníků“.² Ostatně jiné než operativní archívy StB (a Studijní ústav MV mezi ně z pádných důvodů v té době počítat musím) v rámci rezortu vnitra jako organizač-

1 Srov. AMV, f. sekretariátu ministra (A 2/2), i. j. 1160, jednání kolegia MV z 13. 7. 1960, jemuž byla předložena ke schválení *Zpráva o provedení vytřídění písemností u Státní a Veřejné bezpečnosti a návrhy některých opatření k zajištění jednotnosti ve spisovém pořádku součástí MV*, jejímž předkladatelem byl „s. Komárek“. Z jiných podkladů, jež tehdy kolegium projednávalo, je zjevné, že tímto „s. Komárkem“ byl JUDr. Karel Komárek, plukovník (1921–1985). Člen KSČ od r. 1945, na MNB přišel 1. 6. 1950 ze sekretariátu ÚV KSČ jako tajemník ministra L. Koprivy. 1. 10. 1953 jmenován (již ministrem R. Barákem) náčelníkem Vnitřní správy a sekretariátu ministra. Z titulu této funkce byl tajemníkem kolegia ministra po celou dobu ministrování R. Baráka. K 31. 1. 1964 odešel, po neshodách s L. Štrougaem, na Ministerstvo zahraničních věcí. Jeho další profesní kariéra je proto v Archivu MV dále nesledovatelná. Z evidencí, které MV vede a do nichž jsem oprávněn vstupovat, jsem mohl zjistit již pouze datum a místo jeho úmrtí. Jeden z několika málo „mozků“ MV v 50. letech a člověk velmi dobře obeznámený s mechanismem jeho fungování, na jehož výstavbě se ve značné míře podílel. Jako takový mne zajímal od okamžiku, kdy jsem si uvědomil, že ona kolekce intelektuálně méněcenných a permanentně připilých náčelníků správ, odborů a oddělení prostě nemohla zajistit vcelku hladké a také velice efektivní fungování onoho vražedného mechanismu, jímž MV v 50. letech nesporně bylo. Základní otázku, kterou jsem si při pročítání stovek personálních spisů (historicky relevantní informace najdete tak v jednom ze sta) kladl, totiž zněla: „Jak mohla tahle pologramotná smečka prokazatelných hlupáků to zatracené vnitro řídit?“ Jestliže to tedy nebyli oni, pak to musel být někdo jiný. Tyto veřejnosti prakticky neznámé osoby (nikdy nezařazené u démonizované složky StB) jsem proto hledal především, a také našel. Pokud někomu toto jméno připadá povědomé, pak se nemýlí. Byl to nevlastní bratr Valtra Komárka, a proto i nevlastní strýc Martina Komárka, kdysi (pokud na pověstech, kolujících v svého času proslulém výčepu v pražské Panské ulici bylo alespoň „trochu šprochu“) předsedy jedné ze základních organizací Komunistické strany Československa (ZO KSČ) ústředního deníku Socialistického svazu mládeže (SSM) *Mladá fronta*. V současnosti však (jak jinak) vyhraněně pravicového komentátora nejčtenějšího českého deníku *Mladá fronta Dnes*.

2 Tamtéž.

ní celek ani neexistovaly. Centrální archiv MV (CAMV) byl zřízen až k 1. říjnu 1966.³

Nalezené spisy (často by bylo asi spíše vhodnější užít výrazu objevené) byly posuzovány ze tří hledisek. Prvním byla úvaha, zda-li posuzované „materiály obsahují poznatky státněbezpečnostní nebo veřejnobezpečnostní“, jež bylo „možno využít pro bezpečnostní práci“. Druhým, zda jde o „písemnosti cenné z hlediska historického a archivního“ nebo nejde-li o „nepotřebné písemnosti“ vhodné leda do stoupy.⁴ Přitom soubor nalezených písemností zahrnoval poměrně značné časové období, „neboť od roku 1945 nebylo prakticky v součástech Státní a Veřejné bezpečnosti vytřídění spisů vůbec prováděno“. Na světlo boží tak doslova „vyploval“ spisový materiál z „I. republiky, okupace a tzv. Slovenského štátu a z let 1945–1953“.⁵

Obávám se ale, že ve stoupě nenávratně tehdy zmizely (vezmeme-li v úvahu úplnou – a programovou – absenci odborného dohledu) i písemnosti nenahraditelné historické hodnoty. Děsí mne totiž s nepřehlédnutelnou chloubou prezentovaný údaj, že k 29. 6. 1960 obdržely Sběrné suroviny 804 285 kg „starého papíru“ – a protože do sběru putovaly spisy již předtím, než byla zavedena předávací evidence, odhadem skončilo v papírnách „okolo 1 milionu kg cenné suroviny“.⁶ A to během pouhých šesti měsíců. Ve skutečnosti to bylo asi mnohem více. Pochybuji totiž, že by si „pracovníci součástí“ nechali ujít příležitost přivydělat si nějakou tu korunu. Ruku na srdce, kolegyně a kolegové, dobře si přeci pamatujete, jak a v co se obvykle zmotnil produkt vnitřní skartace: nebylo to náhodou s železnou pravidelností několik chleběčků, lahvička červeného a pár balíčků kávy?

Mnohdy však komise narazily na problém, související s reformou státní správy a s ní spojeným zánikem tzv. malých krajů. Nové krajské správy MV vznikly (a staré zanikly) navíc s předstihem: již k 1. dubnu 1960.⁷ Výsledkem bylo, že ne všude se „vytřídování“ proto podařilo provést v původně zamýšleném rozsahu. Tak např. v případě zaniklého Olomouckého kraje uvedená zpráva rozladěně konstatuje, že v případě KS MV Olomouc „množství vytříděných písemností nebylo možné před zničením překontrolovat a tak zabránit tomu, aby nedošlo ke zničení některých hodnotných materiálů“.⁸ Potvrdilo se také mé staré podezření, že nejhůře dopadla Jihlava: zrušený Jihlavský kraj totiž jako jediný v českých zemích nesplynul s jiným novým „velkým“ krajem jako celek, nýbrž byl rozdělen mezi kraje dva: Brněnský a Českobudějovický.

3 Srov. FROLÍK, Jan: *Nástin organizačního vývoje státněbezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1949*, SAP č. 2/1991, s. 448, pozn. č. 1.

4 Srov. AMV, f. A2/2, i. j. 1160, *Zpráva o provedení vytřídění písemností u Státní a Veřejné bezpečnosti a návrhy některých opatření k zajištění jednotnosti ve spisovém pořádku součástí MV*, projednaná kolegiem MV 13. 7. 1960.

5 Tamtéž.

6 Tamtéž.

7 Srov. FROLÍK, Jan: *Ještě k nástinu organizačního vývoje státněbezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989*, SAP č. 2 /2002, s. 468.

8 Srov. AMV, f. A 2/2, i. j. 1160, *Zpráva o provedení vytřídění písemností u Státní a Veřejné bezpečnosti a návrhy na některá opatření k zajištění jednotnosti ve spisovém pořádku MV*, projednaná kolegiem 13. 7. 1960.

„Např. podle zjištění KS MV Budějovice nebyly řádně převzaty materiály OO MV Dačice, Kamenice, Pelhřimov, Pacov, Humpolec. Bývalá KS MV Jihlava nevěnovala této otázce náležitou pozornost“. Podobně u zrušené KS MV Gottwaldov „přes řádnou instruktáž nemohlo být u okresních oddělení důsledně kontrolováno provádění“.⁹

Téměř všude se také komise navíc potýkaly se skutečným administrativním chaosem (či spíše džunglí). Obecně totiž platilo smutné (alespoň pro nás) konstatování, že do roku 1955 „se prováděla manipulace se spisy živelně“, takže mnoho spisů nebylo možno vytřídit, „neboť nebyly vůbec nalezeny“. Tak např. v závěrečném hlášení správa VB Bratislava uvedla, že „některé spisy nebyly nalezeny, ačkoliv byly v protokole evidovány“.¹⁰

O tom, co vlastně komise objevily, nás citovaná zpráva (která je však bohužel naším zatím jediným pramenem) informuje buď pouze v obecné poloze, či příkladmo. Tak se dovídáme, že bylo dohledáno „hodně konkrétních podkladů po jednotlivých bázích,

9 Tamtéž. V případě KS MV Jihlava je to celkem pochopitelné, protože poslední náčelník této krajské správy František Pohanka byl od konce srpna 1959 na ročním kurzu v Moskvě a zastupoval jej čert ví kdo; mně se podařilo pouze zjistit, že vedením správy nebyl v době jeho nepřítomnosti nikdo výslovně (tj. formou kádrového rozkazu) pověřen, což se občas také stávalo, byl v jiných případech byl naopak zvolen opačný postup. Poslední náčelník v Gottwaldově Josef Huzlík se naopak po zrušení správy stal zástupcem náčelníka správy v Brně a jeho laxnost je proto stěží pochopitelná. – Pohanka František, plukovník (1923–2003). Nastoupil 1. 6. 1948 na Oblastní úřadovnu StB v Brně, v r. 1949 působil jako náčelník oddělení u krajského velitelství StB v Pardubicích, pak se vrátil zpět do Brna, kde sloužil u StB v nižších náčelnických funkcích. K 15. 12. 1953 přeložen do Jihlavy jako zástupce náčelníka správy pro operativu. Od 1. 7. 1957 náčelník KS MV Jihlava (pověřen vedením však byl již 1. 9. 1956), kterým byl až do jejího zrušení k 31. 3. 1960. Od 26. 8. 1959 do 1. 8. 1960 na ročním kurzu při Vysoké škole KGB. Již k 1. 4. 1960 však byl jmenován do funkce zástupce náčelníka KS MV České Budějovice; po převzetí funkce se pak zřejmě nestačil divit. V Českých Budějovicích pak působil v klíčových funkcích: jako náčelník správy, poté řídil správu StB. V r. 1974 přešel k Federální správě VB, kde se stal zástupcem náčelníka Kriminální ústředny. U tohoto odborného útvaru mohl tento bytostný „stářík“ dělat tak pouze „rudého komisaře“; ostatně po r. 1969 nebylo obdobné „kádrové posilování“ složky VB výjimečné. Do důchodu odešel k 31. 7. 1979. – Huzlík Josef, podplukovník (1921–1965). Na MV nastoupil v létě 1946, k 1. 1. 1949 převelen na odbor BA, o rok později ke krajskému velitelství StB v Gottwaldově. V letech 1951–52 sloužil (v rámci tzv. kádrové pomoci Slovensku) na obdobném úřadu v Žilině. K 1. 1. 1953 se stal zástupcem náčelníka krajské správy StB v Gottwaldově. V letech 1956–57 absolvoval roční školení na Vysoké škole KGB, 1. 8. 1957 náčelník KS MV Gottwaldov, kterým byl až do jejího zrušení (31. 3. 1960). Od 1. 4. 1960 zástupce náčelníka KS MV v Brně, na podzim 1960 přešel na rozvědku (I. správu), na její tehdejší 6. odbor, po Štrougalově čistce na rozvědce se na podzim 1962 se stal náčelníkem jednoho z jejích odborů. 1. 1. 1963 jmenován náčelníkem kontrolního a inspekčního odboru rozvědky. Štrougalovi tehdy s personálními změnami na I. správě pomáhala zvláštní skupina pracovníků sovětské rozvědky (I. Hlavní správy KGB) v čele s gen. Rodinem. Ten měl v lednu 1963 za „konzultace“ obdržet věcný dar z dárkového fondu ministra v podobě kávového servisu (evidenční č. 59) v hodnotě 360 Kčs, což se „strýčkovi Skrblíkovi“ a hlavnímu ekonomovi ministerstva náměstkovi J. Kotalovi zdálo příliš, a proto návrh opatřil poznámkou „souhlasím v hodnotě do 300 Kč“. (Srov. AMV, f. náměstka ministra J. Kotala /A5/, i. j. 312.) Co vedlo Kotala k tomuto projevu šetrnosti, těžko odhadnout. Snad věděl, že „sovětští přátelé“ si odvázejí také něco cennějšího, totiž podrobné informace o příslušnících nového „náčelnického sestavu“ (s tímto nelibozvучným rusismem se lze v AMV setkat často) čs. rozvědky. V případě J. Huzlíka však vyšli naprázdno; zemřel totiž dříve, než v r. 1968 mohl osvědčit věrnost svým skutečným chleboďárcům. Jeho služební poměr byl totiž ukončen úmrtím. Ostatně Štrougalův nápad pozvat si sovětské poradce, aby mu pomohli posoudit situaci na rozvědce, byl výtečný, ba přímo mazaný tah, kterým zabil hned dvě mouchy jednou ranou. Jednak předsednictvo ÚV KSČ, do jehož nomenklatury I. správa spadala, mohlo stěží něco namítat proti doporučením sovětských odborníků, jednak tím Štrougal zřetelně dokázal všem „Barákovým pohrobkům“ (málo jich nebylo), že Moskva nepodporovala a nepodporuje R. Baráka s takovou vehemencí, jak Barák často zdůrazňoval.

10 Tamtéž. V této souvislosti mne napadá otázka, s pomocí jaké záračné metodologie hodlá někdo zrekonstruovat obsah spisů, které nebylo možné dohledat již před bezmála půl stoletím. To musí podle mne hraničit s černou magií. Ovšem já jsem pouhý vysokoškolsky vzdělaný historik, fatálně zatížený minulostí svého odboru, jenž jsem vystudoval (a tedy beznadějně zabeďněný vůči novým myšlenkám), takže takový elektrikář R. Schovánek je naopak schopen vytvořit nové, osvěžující a neotřelé metodologické přístupy. Spíše si ale myslím, že bližší pravdě jsou dvě možná vysvětlení. Buď neví, o čem mluví, nebo to naopak ví až příliš dobře: konec konců místo ředitele početného odboru bude jistě dobře

zejména po bázi bývalých lidí, luďáků a církve“. Příklady jsou již našťestí podrobnější. V Brněnském kraji („u součástí KS MV Brno“), „byly nalezeny seznamy lidovců, kuratoristů, materiály asi 20 000 Němců, které nebyly evidovány na Brněnském kraji, materiály k bývalým nacistickým soudcům, kteří působí nyní v NSR, a jen na OO MV Mikulov bylo zajištěno 15 tisíc spisů, majících vztah k Němcům z tzv. Sudet, jako přihlášky do nacistických organizací a jiné písemnosti podobného charakteru“. A nejenom to: „Rovněž zápisy ze schůzí okresních a župních výborů selské jízdy z doby I. republiky, sborníky ze župních sjezdů agrární strany a jiné publikace byly nalezeny v Břeclavi, Znojmě, Kroměříži atd.“. Dále např. „Pamětní knihy četnických stanic z doby předmnichovské republiky, seznamy a kartotéky odsunutých Němců, materiály o činnosti okupantů a zavraždění židů maďarské národnosti na Mikulovsku, kteří pracovali v místní cihelně a před příchodem RA byli povražděni a zakopáni v hromadném hrobě, se seznamem jmen a přibližného stáří“.¹¹

Jinde to zase byly dokumenty, za které by kolega S. Kokoška nejspíše s radostí obětoval pravou ruku: na OO MV Aš byly doslova objeveny „dvě skříně německých písemností z předokupačních a okupačních let“.

Podobně pracovníci plzeňských archivů a muzeí by nejspíše byli ochotni k podobné oběti v případě nálezů z OO MV Plzeň-jih: „materiály z pořádání oslav 1. máje z let 1918–1925 [Plzeň byla předválečnou baštou sociálních demokratů, odtud tento zájem StB – J. F.] a různý fotomateriál jako o návštěvě amerických obchodníků a důstojníků, včetně Forda mladšího v r. 1945 v Plzni a Škodovce“. Také „fotografie z popraviště v Lubech u Klatov a různé soc. dem. časopisy“ by jistě obohatily fondy, které spravují.

Také Správa VB v Praze dohledala v okresech Nymburk, Praha-východ, Praha-západ, Poděbrady a Rakovník „materiály různých fašistických složek z I. republiky jako Vlajky, Gestapa, konfidentů těchto složek“. Také KS MV Ústí nad Labem „již dříve našla v obci Zahrádky zakopané písemnosti z doby I. republiky, mezi tím materiály bezpečnostní, starých vojensko-zpravodajských útvarů, dále různé materiály o pochodech hladu, o zakládání a činnosti KSČ a konečně překlady o NSDAP a Hen-

---

placené (a služební „feditelský“ automobil samozřejmostí). Zejména budeme-li tiše (protože úmyslně) ignorovat zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě, který v § 61, odst. 7, písm. a výslovně stanoví, že vedoucí místa v archivech mohou být obsazena pouze osobami s vysokoškolským archivním nebo historickým vzděláním či v „příslušném speciálním oboru“ (čímž jsou míněni vedoucí hospodářských či finančních útvarů). Zdá se, že mu totiž opravdu, ale opravdu nezáleží na 40. a 50. letech. Skutečná produktivita takové odboru jako celku (nikoliv tedy pouhé jednotliviny, s pomocí „spřátelených“ médií však dobře prodané), totiž bude především ohromná.

¹¹ Tamtéž. Z hlediska StB to byly velmi cenné materiály. S dřívější příslušností k obdobným organizacím se lidé pochopitelně příliš nechlubili a v obsáhlých životopisech, které byly tehdy vyžadovány při všech možných příležitostech, se o tom nezmiňovali. To ovšem byla pro příslušníky StB vhodná příležitost k získávání tajných spolupracovníků s pomocí „kompromateriálů“. Právě „uvádění nepravdivých údajů o chování v době nesvobody“ či „buržoazní republiky“ bylo využíváno při vydírání mnohem častěji než vyhrožování zveřejněním případné manželské nevěry (ačkoliv obecné mínění je přesvědčeno o opaku). Také zmínka o nacistech, činných v tehdejší západoněmecké justici, je zajímavá. Takové přehledy totiž mohly vzniknout nejdříve počátkem 50. let – a za pár let poté se již o nich nevědělo, protože je „kdoosi“ někam „založil“.

leinově hnutí“,¹² u těch je ovšem nadějná poznámka, že byly předány archivnímu oddělení MV.

U správy VB v Ostravě byly nalezeny „svazky na kulaky, recidivisty, seznamy bývalých lidovců z dob 1. republiky, nár. soc., agrárníků apod.“

Pouze část nalezených materiálů byla předána do sítě státních archivů: „Archiv MV v Třeboni [zřejmě Státní oblastní archiv – J. F.] byl doplněn o pátrací oběžníky po komunistech, protikomunistická nařízení a upozornění a pátrací oběžníky příslušníků Gestapa s albem“. Podobně byly obohaceny fondy Státního oblastního archivu v Zámrsku („státní archiv v Zámrsku“). V některých případech však šlo spíše o kuriozitu: Hlavní správa VB „předala Ústavu dějin KSČ fotoreprodukce otisků prstů Julia Fučka pořízené v době jeho perzekuce za okupace“.¹³

Uvedená zpráva byla schválena a rozsáhlá diskuse se k ní nevedla. Pouze ministr R. Barák se otázal „zda to bylo projednáno s VB“, na což mu „s. Komárek“ odpověděl stručně: „bylo to projednáno“. Ze zápisu není sice příliš patrné, na co přesně se R. Barák ptal, ale dodatek zněl „Schvaluje se“.¹⁴

Závěrem lze shrnout obsah tohoto dokumentu do několika závěrů. Předně je jisté, že tato „archivní prohlídka“ se týkala pouze výkonných útvarů StB a VB a nikoliv také útvarů týlových, tedy hospodářských a finančních. Fondy těchto organizačních celků Ministerstva vnitra se zachovaly – pokud jde o 50. léta – pouze velmi torzovitě, až zlomkovitě. Fondy operativních výkonných útvarů jsou mediálně velmi vděčné, a proto i lukrativní: lze z nich získat podklady pro celou řadu velmi dobře honorovaných článků do denního tisku či vlivných (a movitých) týdeníků a měsíčníků; ryze odborné časopisy se s nimi nedají v tomto směru vůbec srovnávat. Tyto příběhy lze navíc zopakovat v podobě rovněž finančně zajímavých televizních zpracování. Jenže zásada, že *pecunia nervus belli*, platí o třídním boji možná dvojnásob, jak se o tom v Moskvě přesvědčili, když prohráli studenou válku. Hospodářské zajištění a finanční zabezpečení výkonných útvarů proto zajímá jen velmi málo badatelů, ačkoliv právě zde je skryt jeden z velmi důležitých klíčů k pochopení podstaty věci. Pokud mne neklame paměť, součástí fondu sekretariátu Velitelství StB (fond 310) jsou pouhé dva kartony, týkající se hospodářských a finančních záležitostí (jinde rozptýlené zmínky, vztahující se např. ke správě budov atp. nepočítám). Badatelé je nechávají bez povšimnutí. Popis v inventáři jim asi nepřipadá příliš atraktivní (možná spíše lukrativní). Ačkoliv takové Zprávy o stavu závodních jídelen krajských velitelství StB a o výsledcích kontrol jejich finančního hospodaření jsou nejen poučné, ale v nezanedbatelné míře i zábavné. Svým způsobem totiž příslušníky StB zlidšťují. Vyplývá z nich totiž, že proviantáři ve všech erárních kuchyních jsou nejspíše všude na světě stejní: kradou

12 Vesměs tamtéž.

13 Tamtéž.

14 Tamtéž. Strojopisný zápis z 19. schůze kolegia dne 17. července 1960. Strojem psaná je ještě pouze pozvánka na schůzi kolegia; jinak jsou všechny materiály v této i. j. rozmnoženy na ormigu.

jako straky vše, co jim přijde pod ruku, a falšují účetnictví ve velkém. Rozdíl mezi nimi bude asi pouze v tom, že proviantáři amerických námořních pěšáků měli pravděpodobně loviště více oplývající „mlékem a strdím“ než jejich kolegové v závodce krajského velitelství StB v nějakém zapadlém českém kraji.

Na otázku, co se stalo s materiály, o nichž se zpráva zmiňuje, lze odpovědět jen velmi obtížně. Najdeme zde např. zmínku, že materiály na bývalé ministry Laušmana a Šlechtu byly omylem předány Archivní správě, odkud však dodatečně přešly do Studijního ústavu I. zvláštního odboru (a odtud po letech do nynějšího Národního archivu). Určitá část těchto materiálů byla původně využívána Státní bezpečností do tzv. problematik. Poté, co řada z nich přestala být aktuální (obvykle z čistě biologických důvodů), byl jejich osud různý: některé byly předány do sítě státních archivů, to se týká především písemností majících vztah k dějinám 1. republiky. Bohužel vždy záleželo na vztazích mezi pracovníky zejména okresních archivů a místně příslušnými náčelníky, které ovšem nebyly zdaleka vždy ideální. Část si nakonec našla cestu do Studijního ústavu MV, kde z nich byly vytvořeny sbírkové fondy; prakticky všechny byly již předány do sítě státních archivů, ať již českých nebo slovenských.

Nemalé množství bylo ovšem bohužel zařazeno do tzv. objektových svazků a s nimi i skartováno. Pokud je mi známo, v úplnosti se zachoval pouze objektový svazek tzv. pravicových sociálních demokratů, i ten však byl Archivu MV předán BIS ČR (čert ví z jakých důvodů) až v roce 2002. Jde přitom o velmi zajímavý svazek, protože jej do určité míry tvoří i materiály rozvědky, takže částečně podchycuje i činnost exilové sociální demokracie. Rozvědka také využila i materiály k slovenské poválečné emigraci, jejíž silné kolonie vznikly v Latinské Americe a v Kanadě. Proto také československá rozvědka zaměřila svoji pozornost na obě tyto zeměpisné oblasti. Nebylo tomu tak proto, že by zde Československo mělo nějaké za zmínku stojící strategické zájmy, nýbrž prostě proto, že zde žily početné skupiny osob, k nimž byly k dispozici kompromitující materiály, s jejichž pomocí bylo možné některé z nich přimět ke spolupráci. Bohužel žádná jiná rozvědka na světě by si podobnou příležitost ujít také nenechala – to je bohužel smutná pravda. Ve světě zpravodajských služeb není totiž sentimentalita příliš v kurzu, spíše se cení výkonnost a cena, za kterou je jí dosaženo, bývá hodnocena jako podružná, zejména je-li to cena „pouze“ povýtce morální.

Zajímavé je také složení povšechně zmíněných materiálů: dokládá bezpečně, že již od roku 1945 členové KSČ v tehdejší kontrarozvědce (ZOB-II) systematicky shromažďovali doklady o činnosti ostatních politických stran, organizací a hnutí, jež byly s těmito stranami spojené. Přitom to nebyly pouze doklady o členech vyloženě kolaborantských organizací či zakázaných politických stran, nýbrž i o stranách, s nimiž KSČ vytvořila koaliční vládu a s nimiž (ovšem až po „očistě od reakčních živlů“) vytvářela až do konce roku 1989 pseudokoaliční vlády Národní fronty. Sudetští Němci jsou ovšem něco jiného; jsem totiž přesvědčen, že na této „problematice“ by pracovala jakákoliv československá kontrarozvědka, ať už by střet v únoru 1948 dopadl jakkoliv.

Zájem o materiály o činnosti členů KSČ v období předmnichovské republiky lze

vysvětlit pouze tím, že vedení strany mělo eminentní – a také diskrétní – zájem odhalit konfidenty, které v jejích řadách získala policie (a četnictvo) 1. republiky, stejně jako Gestapo, aby mohlo tuto skutečnost následně ututlat. Jestli mne neklame paměť, o této méně světlé stránce dějin československých komunistů se začalo mluvit, a navíc nepříliš nahlas, až počátkem 60. let

Kromě toho se velmi dobře hodily při následujících vnitrostranických čistkách. To co bylo původně hodnoceno jako záslužná činnost (účast v interbrigádách či boj v řadách francouzských nebo – nedejbože – jugoslávských partyzánů), se mohlo přes noc stát závažným protistranickým proviněním. Někdy stačila opravdu maličkost: vzpomínám si např. na jednu „kádrovačku“ na vnitru, předválečnou členku KSČ, jíž zlomila vaz opravdu maličkost. Před válkou u ní v podnájmu bydlelo několik jugoslávských studentů (samozřejmě pokrokových), z nichž jeden po roce 1945 získal poměrně významné postavení v aparátu „krvavého psa Tita“, což příčinlivě na příslušných místech „práskl“ jeho tehdejší spolubydlící, který naopak zůstal věrný myšlenkám vůdce světového proletariátu J. V. Stalina a po roztržce s Jugoslávií utekl do československého exilu. Její identifikace přitom nebyla obtížná: její bývalý podnájemník prostě dovedl pracovníky příslušného oddělení aparátu ÚV KSČ (pozdější oddělení mezinárodních vztahů – duplicitní a vlivnější Ministerstvo zahraničních věcí) na místo, kde před válkou bydlel. Ona paní tam totiž stále žila; nevyužila možnosti přestěhovat se do „uvolněné“ vily na Hanspaulce či Na Hřebence, nýbrž zůstala ve skromném bytu v proletářských Holešovicích. Když jsem se počátkem 90. let – ve snaze uzavřít její personální spis – pídil po jejích dalších osudech, zjistil jsem pouze, že na stejné adrese koncem 70. let i zemřela. Nevím ovšem, zdali po roce 1968 vystoupila z KSČ, jak to učinila řada předválečných komunistů, či zda se zachovala stejně jako rovněž řada jejích předválečných soudruhů a ponechala si stranickou legitimaci až do smrti. Její případ mne zaujal, když jsem se snažil si vysvětlit onu snadnost, s jakou aparát „vnitru“ dokázal „vytěsnit“ předválečné členy KSČ či je alespoň odsunout do zdánlivě podřadných funkcí. Výjimkou mezi „top“ náčelníky StB byl plukovník František Svoboda (1909–1973), člen KSČ od roku 1926, politický vězeň z let 1942–45, který byl velitelem pražské StB (předtím však nevybíravě z této funkce vystřadil Ottu Hrbatého), poté – jako jeden ze dvou předválečných komunistů ve vedoucích výkonných funkcích u StB – „přežil“ čistku v letech 1951–52 a v letech 1954–55 byl náčelníkem III. správy MV; do důchodu koncem ledna 1964 odešel jako náčelník II. zvláštního odboru. Obávám se, že za éry R. Baráka sehrál pouze nedůstojnou úlohu, nikoliv nepodobnou těm, které sehráli Josef Plojhar, Vavro Šrobár, Alois Neuman či Július Ďuriš, byť jeho funkce byla přeci jenom významnější než např. funkce ministra pro sjednocení zákonů.

Generál Karel Smíšek, dlouholetý velitel útvarů zpravodajské techniky, je ovšem – dle všeho – zvláštní případ. Tento předválečný komunista totiž nesporně patřil k poměrně úzké skupině osob, jež lze považovat za vedení Ministerstva vnitra, a jeho vliv byl značný. O příčinách této výjimky, potvrzující pravidlo, lze zatím pouze spekulovat.

Pamětníci na jedné straně zdůrazňují jeho úzký vztah k prezidentovi Antonínu Zápotockému. Jeho druhou manželkou byla totiž dcera Antonína Janouška, předsedy revoluční vládní rady Slovenské republiky rad v roce 1919. Poté, co Janoušek v roce 1922 odešel do sovětského exilu, následoval jej i jeho syn Pravoslav; ten se po roce 1945 vrátil do Československa jako důstojník NKVD a sloužil u StB. Jeho výslechové metody byly natolik brutální, že i nijak útlocitní vyšetřovatelé StB se o něm zásadně vyjadřovali jako o „*nekvédackém hovadu*“ či „*praseti*“, při výsleších, které vedl, byly totiž vyražené zuby, zlomené čelisti a rozdrcená varlata zcela běžnou záležitostí. Jeho podstatně mladší sestra však zůstala doma a vyrůstala v rodině tehdy nepřilíš významného kladenského odborového funkcionáře A. Zápotockého a mnohem později se provdala za ovdovělého Karla Smíška. Právě A. Zápotocký několik měsíců před svou smrtí povýšil manžela své oblíbené „schovanky“ do hodnosti generálmajora. Karel Smíšek se tak stal prvním generálem SNB (nikoliv tedy Pohraniční či Vnitřní stráže), který dosáhl této hodnosti výlučně pouze postupem v řadách SNB (těch několik málo před ním si své vysoké hodnosti „přineslo“ z armády).

Jiní zase připomínají jeho velmi pravděpodobnou spolupráci se sovětskými tajnými službami a řadí jej, spolu s Jánem Hanuliakem a Viliamem Šalgovičem, k šéfredentům sovětské zpravodajské sítě v Československu. Jak to bylo doopravdy, nejspíše nelze podle mého soudu z českých či slovenských archivů zjistit. Karel Smíšek sice napsal paměti, které předal Muzeu SNB (dnešní Muzeum Policie ČR); zde jsem je také na podzim 1990 viděl. Toto muzeum však tehdy podléhalo českému Ministerstvu vnitra a moje pravomoce (jako zaměstnance „federálu“) se na něj proto nevztahovaly. Po zániku federace jsem po těchto pamětech pátral. Dověděl jsem se však, že si je vyžádal zpět jeho zeť, a ředitel muzea (mezitím propuštěný) mu je také vydal. Nezbylo mi tedy než zatnout zuby a napsat mu zdvořilý (a pokorný) dopis, zda-li by tento postoj nepřehodnotil. Můj diplomatický šarm však tentokrát úspěch neslavil. Dostal jsem lapidární odpověď, že by si zemřelý tchán jistě nepřál, aby se jeho vzpomínky dostaly do takových rukou, jako jsou moje. To byla pravda natolik zřejmá, že poté naše korespondence ustala. Za příslušný obnos (cena je smluvní) však prý do nich nahlédnout lze.

Ostatně osudy předválečných i poválečných členů KSČ jsou nevyzpytatelné. Kdo již dnes ví, že první velitel jáchymovských táborů, za anonymitou vysoké funkce dobře skrytý (a proto jáchymovským muklům neznámý – do styku s nimi totiž prakticky nepřicházel) Václav Lazna (1920–2001, ve funkci od 25. 9. 1950 do 1. 3. 1954), sloužil po odvolání z této funkce výlučně u Veřejné bezpečnosti, naposledy jako náčelník VB v Jablonci nad Nisou, podlehl v roce 1968 pravicovému oportunistu, nepochopil třídně správnou podstatu „internacionální pomoci“, za což jej strana, jíž tolik let věrně sloužil, v roce 1970 vyloučila ze svých řad a následně i z řad SNB.

Ostatně i příslušnost ke Státní bezpečnosti mohla být rizikovým zaměstnáním: ko-

nec konců její první velitel Jindřich Veselý se na podzim 1950 pokusil o sebevraždu,¹⁵ jeho nástupce Osvald Závodský skončil jako jedna z hlav „spiklenců v Bezpečnosti“ dokonce na šibenici a ani funkce I. náměstků nebyla bez nebezpečí. Historicky první I. náměstek Karel Šváb skončil stejně jak Závodský. Jeho nástupce Antonín Prchal (1923–1996) sice formálně statutárním I. náměstkem nebyl, ale z vymezení okruhu jeho působnosti („*náměstek pro StB*“) plyne, že jej za faktického nástupce K. Švába považovat můžeme. K 1. dubnu 1956 byl z funkce odvolán a následně propuštěn. V 60. letech dokonce strávil kratší dobu ve vězení; spolu s tím mu byla odňata hodnost plukovníka a s ní přišel i o všechny finanční výhody z toho vyplývající. Pouze Štefan Demjan (1923–1996), který A. Prchala nahradil, absolvoval – s výjimkou roku 1968 – celkem poklidnou služební kariéru a v roce 1978 odešel do důchodu, byť jako pouhý starší referent krajského odboru pasů a víz v Praze. Zato první federální I. náměstek Ján Hanuliak (1921–2000, sp. zn. N/Z – náměstek zpravodajský) byl v létě 1979 z funkce odvolán „*po vzájemné dohodě*“, ve skutečnosti však po vleklém konfliktu s ministrem Obzinou.¹⁶ Jeho nástupce Ján Kováč (1933–1988) byl v únoru 1988 propuštěn za „*porušení služební přísahy zvláště hrubým způsobem*“ a před vojenským soudem (v souvislosti s aférou Babinský) jej „zachránila“ pouze rakovina plic. Případ posledního předlistopadového I. náměstka Alojze Lorence je dosud v živé paměti. Rovněž náčelníci II. správy mohli mít pohnuté osudy: historicky první Vladimír Šmolka (1907–1986), byl v lednu 1951 (ještě jako velitel I. sektoru Velitelství StB) zatčen, bez soudu vězněn několik let a poté bez vysvětlení propuštěn – jako akademický sochař se pak uchýlil na Svazu výtvarných umělců. A vůbec poslední náčelník II. správy Karel Vykypěl skončil za mřížemi rovněž.

Zcela závěrem se ještě sluší poznamenat, že nešlo o poslední „archivní prohlídku“ tohoto typu a pojetí. Již koncem července 1961 byl vydán další rozkaz ministra vnitra, kterým bylo rozhodnuto o „*vyřazování písemností z let 1954–1960 u součástí Státní a Veřejné bezpečnosti*“, přičemž v závorce je smysl tohoto „vyřazování“ definován jednoznačně („*II. etapa skartace*“).¹⁷ Bohužel, o této II. etapě se nezachovala žádná souhrnná zpráva (alespoň mně se ji nalézt nepodařilo), byť třeba i tak stručná jako je

---

15 V materiálech AMV je v této souvislosti zmiňováno pouze „*závažné onemocnění s. Veselého*“; jak mi však krátce před smrtí prozradil jeho tehdejší osobní strážce Jan Krejčí (1912–1995), který poté, co jeho svěčenec přišel k úrazu, pocho-pitelně čelil kárnému řízení, se J. Veselý pokusil jednoznačně o sebevraždu. Půjčil si totiž od něj nejnovější vzor samopalu s tím, že si jej „vyzkouší“. Když jej totiž navštívil v nemocnici a vyčítal mu „*Jindřišku, co jsi mi to udělal?*“ (předválečný člen KSČ a navíc příslušník interbrigád si tehdy ještě mohl dovolit tykat jinému předválečnému komunistovi, bez ohledu na funkci, jíž zastával), odpověděl mu Veselý, že nechtěl dopadnout jako všichni velitelé StB před ním. Protože L. P. Berija se tehdy ještě těšil pevnému zdraví, mohl mít na mysli pouze Ježova a Jagodu. Jistá dispozice k sebevražedným sklonům zde však u J. Veselého nepopíratelně byla: v r. 1962 (již jako ředitel Ústavu dějin KSČ) byl totiž „pečlivější“ a ukončil život skokem z okna. J. Krejčí se pak ještě jednou „mihl“ dějinami. V jeho bytě v pražské Žitné ulici se v srpnu 1968 skrýval ministr Josef Pavel a řídil odtud Ministerstvo vnitra. Objektivně však musím konstatovat, že ono „řízení“ za mnoho nestálo. Ostatně již 31. 8. 1968 byl z funkce po nevybíravém a ultimativním nátlaku Sovětů odvolán; předstihl dokonce Ottu Šika (3. 9. 1968).

16 Srov. FROLÍK, Jan: *Ještě...*, s. 469 a zejm. pozn. č. 523, s. 516–517.

17 Srov. RMV č. 18 z 25. 7. 1961.

ta, již jsem popsal výše. Prosazování archivního dohledu při skartačních řízeních na Ministerstvu vnitra byl dlouhodobý proces, v němž pozice pracovníků archivní služby byla – ve srovnání s pozicí náčelníků správ a náměstků – natolik nesrovnatelná, že se někdy až podivuji, že v Archivu MV jsou z období před rokem 1989 uloženy vůbec nějaké písemnosti. Přitom samotný tehdy platný předpis (MV-adm.-I-5) nebyl vysloveně špatný, byť mu samozřejmě k dokonalosti leccos chybělo.

Šlo totiž vlastně o pouhý skartační rejstřík a nikoliv skartační řád. Jeho tvůrci pragmaticky respektovali realitu, totiž skutečnost, že kompetence a okruhy působností jednotlivých náměstků ministra vnitra (ani ministra národní bezpečnosti) nebyly od roku 1948 nikdy přesně a stabilně vymezeny (a není tomu tak dodnes), takže nebyly ani vymezeny agendy, na jejichž vyřizování se podíleli. Vždy záleželo především na tom, jak měl který náměstek „ostré lokty“, jaké podpoře a přízni se těšil u ministra i jaká byla jeho politická váha obecně (původně u aparátu ÚV KSČ). Z úvodů inventářů k fondům jednotlivých náměstků lze vyčíst, jak jeho hvězda vycházela, procházela zenitem a také jak pohasínala. Proto v Archivu MV nelze nalézt stabilní fondy náměstků (např. I., II. atd.) nýbrž pouze fondy, které jsou z racionálních důvodů charakterizovány jmény těchto náměstků.

Tuto skutečnost respektovaly i tehdy platné spisové plány Ministerstva vnitra (respektive jejich náčrt v podobě přehledu spisových značek, přidělených jeho základním organizačním celkům). Spisové značky sekretariátů náměstků byly totiž tvořeny tak, že za písmenem „N“, označujícím, že jde o sekretariát náměstka ministra vnitra, byla za lomítkem připojena i zkratka jeho příjmení jako její nedílná vymežující část (např. „N/Kt“ – sekretariát náměstka Kotala). Pouze na Federálním ministerstvu vnitra byla spisová značka sekretariátu I. náměstka tvořena rigidnějším způsobem: „N/Z“ (výše uvedená zmínka o spisové značce sekretariátu náměstka Jána Hanuliaka nebyla proto samoučelná). To ovšem souvisí i se zásadou tzv. československé parity; byl-li federální ministr vnitra Čech, musel být jeho I. náměstek Slovák. Z těch se ovšem v Praze obvykle stali „federální“ Slováci, patřící k oné podivné etnicko profesní skupině, bytostně spjaté s existencí aparátu „federálu“ a s tzv. asymetrickým modelem československé federace. V Čechách se netěšili ani oblibě, ani respektu – kariéerní (nikoliv zanedbatelný) postup jim zajišťovala pouze národnost a také slovenská společnost je jako své příslušníky obvykle nevnímala.

Z uvedeného ovšem vyplývá, že nelze proto, přinejmenším zatím, vytvořit obecně platný a rigidní předpis, který by dokázal s žádoucím časovým výhledem předvídat, jaké typy písemností jednotlivé organizační celky Ministerstva vnitra (a dnes i Policie ČR) budou produkovat zítra (natož pak za 20 let) a čeho se budou týkat.

Na důsledky této letité a zhoubné vášně ministrů vnitra (ale i ústředí politických stran) pro permanentní organizační změny (reformy a racionalizace), by byla krátká i taková kapacita, jakou bezesporu je PhDr. Šmilauerová, CsC. Tvrdí-li naši přední odborníci na dějiny státní správy, že „první změnou provedenou počátkem padesátých let bylo zavedení institutu náměstků zastupujících ministra na jednotlivých základních

úsecích rezortu, do nichž byla celá agenda rozdělena“,¹⁸ mýlí se, pokud jde o „vnitro“ hned dvakrát. Na tomto ministerstvu se první náměstek objevil již v roce 1948 (Josef Pavel, podepisující se „*náměstek ministra vnitra, plukovník SNB, poslanec NS*“ – vždy v tomto pořadí) a oněch „*základních úseků rezortu*“, za jejichž řízení byli náměstci odpovědní, by zde podle jejich definice muselo během let být nejméně 50 (a spíše více). Tato „vášeň“ bohužel trvá dodnes, jistě i proto, že jsme se nedokázali rázně rozloučit s „náměstkovským“ systémem řízení ústředních orgánů státní správy a přejít na systém „prezidiální“; v rámci koaličních povolebních jednání by pak nebylo co dělit a přiřazovat na misku vah jako „kompenzace“ za jiné ústupky. Že jde ve skutečnosti o nástroj direktivního řízení „společenského vývoje“, převzatý ze Sovětského svazu (poprvé se, pokud vím, objevil v organizačních schématech lidových komisariátů na přelomu 20. a 30. let minulého století a ojedinelé již mnohem dříve – jako důsledek první a také poslední sovětské koaliční vlády levých eserů a bolševiků), a to na základě doporučení sovětských poradců, kupodivu dodnes nikomu nevádí. Tzv. „silové rezorty“ na to doplácují v první řadě. Budeme-li po touto cestě pokračovat (a opaku nic nenasvědčuje), zítra přijdou na řadu ředitelé odborů a pozítří vrátní či uklízečky.

Když v roce 1951 zmizel ve vězení dr. Jaroslav Brož (tvůrce prvního – a vůbec ne hloupého – spisového pořádku Ministerstva národní bezpečnosti a důsledný zastánce tuhé administrativní kázně), příslušníci SNB radostně „zapomněli“ na povinnost vypracovávat spisové plány, zvedli prapor boje s „nesmyslným papírováním“ (šikují se pod ním dodnes), což jim umožnilo zahalit svoji činnost (zhusta spíše nečinnost) do tajuplného a nekontrolovatelného příšeří. Dobře si pamatuji na doslova zbesilý, ba fanatický odpor, jaký vyvinuli (již jako civilisté), když jsem tuto povinnost – byť v rudimentální podobě – do „adminky“ vrátil. Zvolili osvědčenou strategii boje na zdrženou: nekonečná kola připomínkových řízení, vypořádávání stále nových a nových připomínek se táhla bezmála do nekonečna. Nakonec jsem prosadil tuto samozřejmost silou.

Kromě toho postavení náčelníků oddělení archivní a spisové služby bylo navíc s pozicí náčelníků výkonných i týlových útvarů (povětšinou správ, a tedy podřízených přímo příslušným náměstkům nebo dokonce ministrově) prostě nesouměřitelné a jejich autorita u nich limitovala k nule. S tím podivně kontrastuje přístup většiny náčelníků sekretariátů jednotlivých náměstků, kteří vesměs pracovníkům archivní služby překážky nekladli (byť písemnosti, těmito útvary vyprodukované, předávali „na etapy“). V náplni činnosti tohoto oddělení sice stálo, že „*archivuje písemnosti, vzniklé z činnosti útvarů FMV a federálních útvarů SNB*“, písemnosti operativních a vyšetřovacích útvarů StB (včetně Správy zpravodajské techniky) byly z jeho pravomocí výslovně vyjmuty: „*s výjimkou písemností, na něž se vztahují služební předpisy A-oper-II-1, A-*

---

18 Srov. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátku po současnost*, Praha 2005, s. 438.

-oper-VI-2 a RMV č. 44/1963“.¹⁹ I to je možná jistým podkladem pro mínění, že komunisté prostě vůbec nepočítali s tím, že jim někdy moc vypadne z rukou tak náhle a tak úplně, jako se to stalo koncem roku 1989.

---

19 Srov. RMV ČSSR č. 27/1971 z 6. 5. 1971, kterým byl vydán organizační řád Organizační a vnitřní správy FMV. To je také nejstarší zmínka o oddělení s touto náplní činnosti, kterou jsem v nejrůznějších aktech řízení našel, byť se zdá logické, že archivní služba musela vzniknout souběžně se vznikem Centrálního archivu MV, tedy koncem r. 1966. Náčelník oddělení archivní a spisové služby si mohl nanejvýše stěžovat na „nevstřícnost“ náčelníků jiných správ svému náčelníkovi; avšak náčelník „vosky“ byl sice podřízen přímo ministrowi a také to byla zpravidla „šedá eminence“ či ještě spíše „Páter Josef“ Ministerstva vnitra a jedna z jeho nejlivnějších figur, ale také neobyčejně protřelý veterán, který ve funkci „přežil“ nejednoho ministra. Jako takový měl zpravidla neobyčejně vyvinutý čich pro momentální rozložení sil a nikdy by neriskoval mocenský střet pouze kvůli „starým papírům“. Jiným případem byl archiv Pohraniční stráže, ten vznikl zřejmě až po r. 1965 ve správním archivu ČSLA v Olomouci, odkud se také „vrátil“ na FMV po r. 1972, kdy byl tento sbor opět převeden pod „vnitro“ (bez jisté újmy na celistvosti jeho fondů se však tento „exil“ neobešel). Nikde jsem však nenašel rozhodnutí o jeho zřízení, byť o existenci tohoto archivu v Nitranské Středě jsem se mohl přesvědčit osobně. Je mi proto záhadou, jakým způsobem byl financován provoz organizačního celku, který z hlediska formálně-právního nikdy ani nevznikl. Snad byly tyto náklady nějak zakamuflovány přímo v rozpočtu Pohraniční stráže.